

ПСИХОЛОГІЯ ДІАЛОГУ І СВІТ ЛЮДИНИ

Збірник наукових праць

Том 6

Кіровоград 2016

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**

ПСИХОЛОГІЯ ДІАЛОГУ І СВІТ ЛЮДИНИ

Збірник наукових праць

Том 6

Київ – Кіровоград

2016

УДК 59.9.018 + 316.37 (082)

ББК 88.53 (н 430)

П 86

ISBN 978-2466-18-1

Наукове видання

Рекомендовано до друку вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 9 від 25 квітня 2016 р.)

Головний редактор

Дьяконов Г.В. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології освіти та розвитку Башкирського державного педагогічного університету імені М.Акмулли (Росія)

Заступник головного редактора

Горська Г.О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Редакційна рада

Балл Г.О. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, м.Київ
Чепелєва П.В. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, м.Київ
Велитченко Л.К. – доктор психологічних наук, професор, м.Одеса
Москаленко В.В. – доктор філософських наук, професор, м.Київ
Семиченко В.А. – доктор психологічних наук, професор, м.Київ
Моргув В.Ф. – кандидат психологічних наук, професор, м.Полтава

Редакційна колегія

Максименко С.Д. – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, директор Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, м.Київ;
Семенюк О.А. – доктор філологічних наук, професор, ректор Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;
Тятецько В.О. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, м.Київ
Смульсон М.Д. – член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, м.Київ
Волинюк Н.Ю. – доктор психологічних наук, професор, м.Київ
Гонимовський Я.О. – доктор психологічних наук, професор, м.Луцьк
Засєкіна Л.В. – доктор психологічних наук, професор, м.Луцьк
Помиткін Е.О. – доктор психологічних наук, професор, м.Київ
Лушня П.В. – доктор психологічних наук, професор, м.Київ
Савнікова О.П. – доктор психологічних наук, професор, м.Одеса
Чернобровскін В.М. – доктор психологічних наук, професор, м.Київ
Пашукіна Т.І. – доктор психологічних наук, професор, м.Москва (Росія)
Рязов В.В. – доктор психологічних наук, професор, м.Нижній Новгород (Росія)

Психологія діалогу і світ людини: збірник наукових праць / За редакцією Г.В.Дьяконової, Г.О.Горської. – Том 6. – Кіровоград: ФО-П «Александр», 2016. – 284 с.

У збірці висвітлюються актуальні проблеми теорії, методики і практики психології діалогу та екзистенційно-гуманістичного світу людини. Збірка адресована фахівцям психології та всім, хто цікавиться сучасною психологією діалогу.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого видання масової інформації серія КВ № 19092-7882 Р від 04.04.16

© Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2016
© КДПУ імені Володимира Винниченка, 2016

соціокультурну природу, вмінь розгортати наративні структури у зв'язну розповідь або історію. Мовна форма ставлення до світу виражається у висловлюваннях та нереплетіннях – текстах. Відповідно свідомість людини, що розкриває сенси цих текстів, виступає мовним началом. Людина лінгвізує світ та безперервно трансформує його за допомогою власної мови. Проживаючи життя, вона конструює його історію.

Обґрунтовано, що професійна діяльність психолога-практика вимагає особливі вимоги до особистості фахівця, покликаною надавати психологічну допомогу людині у ситуації «неможливості жити» (Ф.Ю. Василюк). Націленою психологічної допомоги на роботу з запитами клієнтів, що будуються на наративі як історії життя людини, яка звернулася за допомогою робить надзвичайно важливим вивчення наративної компетентності, що реалізується в процесі розуміння та самопізнання, осмислення та переосмислення активним суб'єктом інформації про навколишній світ і себе в ньому.

Доведено, що діалогічність та діалогічна спрямованість у спілкуванні комплементарними до особистості практичного психолога якостями, наявність яких обумовить забезпечення особистісного зростання клієнта в процесі індивідуальної і групової роботи.

УДК 378.147.33:629.7.08

Л.В. Калашник

ДІАЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено теоретичний аналіз сутності діалогічного підходу. Проаналізовано особливості застосування діалогічного підходу в контексті професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Розкрито діалогічність соціально психологічного тренінгу.

Ключові слова: професійна підготовка, діалогічний підхід, діалогічність, взаємодія, професійна компетентність, соціально-психологічний тренінг.

В статье представлен теоретический анализ сущности диалогического подхода. Проанализировано особенности применения диалогического подхода в контексте профессиональной подготовки будущих практических психологов. Рассмотрена диалогичность социально психологического тренинга.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, диалогический подход, диалогическое взаимодействие, профессиональная компетентность, социально-психологический тренинг.

The theoretical analyses of the essence of dialogical approach is presented in the article. The peculiarities of usage of dialogical approach in the content of professional training of applied psychologists is analyzed. The dialogical characteristics of social-psychological training is described.

Key words: professional training, dialogical approach, dialogical interaction, professional competence, social-psychological training.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, впровадження України до європейського освітнього простору, кардинальна зміна ціннісних орієнтирів зумовлюють необхідність перегляду наукових підходів щодо підготовки фахівців до роботи з людьми, зокрема, практичних психологів, професійна діяльність яких розгортається у сфері «людина-людина» (Е.А. Клімов).

Головне завдання підготовки майбутніх практичних психологів полягає не тільки у створенні сприятливих умов для засвоєння ними системи знань, формування умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності, але й у розробці методологічних підходів щодо їх професійної підготовки під час навчання у вищих навчальних закладах.

Беручи до уваги той факт, що основні види професійної діяльності практичного психолога здійснюються через організацію діалогічної взаємодії, зрозумілою стає важливість використання саме діалогічного підходу під час їх професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми засвідчив, що активна розробка теоретичних основ діалогічного підходу має давню історію. Зокрема, античний філософ Протагор вперше застосував метод запитань і відповідей для обговорення проблем та знаходження їх правильного рішення. Сократ вважав, що саме в ході діалогічної взаємодії народжується істина. Основною метою його діалогічного підходу була допомога

співрозмовнику активізувати власні творчі потенції.

Методологічні засади розуміння сутності діалогічного підходу висвітлено в працях Г.О. Балла, М.М. Бахтіна, В.В. Бібера, Л.С. Виготського, М.С. Кагана та інших.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив існування щонайменше двох підходів у дослідженні особливостей застосування діалогу під час професійної підготовки майбутніх практичних психологів. Перший полягає у висвітленні сутності діалогічного підходу в ширшому контексті проблем, що пов'язані з дослідженням умов, які здатні сприяти навчально-виховному процесу. Мова йде про особистісно-орієнтований підхід до навчання, суб'єкт-суб'єктну модель, інтерактивні методи навчання педагогіку співробітництва (О.О. Баласв, Н.О. Гвоздева, Л.М. Ганько, О.О. Соколова). Особливості застосування та результативність діалогічного підходу в процесі навчання є предметом досліджень Г.О. Балла, Г.М. Кучинського, Н.В. Чепелевої, Т.П. Юрченко.

Аналізуючи своєрідність діалогічного підходу, науковці наголошують на існуванні рівноправних стосунків між активними учасниками освітнього простору. Викладач при цьому виконує роль помічника та фасилітатора (К. Роджерс), який спрямовує діяльність студентів, звертається до їхнього особистого досвіду, спонукає до самостійного пошуку. Крім цього, він виконує роль наставника, який створює умови для виникнення діалогічної взаємодії, розвитку комунікативних здібностей та особистісних якостей, необхідних для успішного професійного становлення майбутнього фахівця.

На сучасному етапі розвитку педагогічної психології діалогічний навчання розглядається як педагогічна технологія (Ш.О. Амосов, А.Н. Бодальов, Л.С. Виготський, В.А. Кан-Калік, В.С. Філіпчук та ін.). Доцільність використання діалогічних технологій навчання у вищій школі, де викладач і студент виступають рівноправними суб'єктами навчально-виховного процесу була експериментально підтверджена багатьма вченими (О.І. Копіца, Л.І. Пироженко, А.С. Нісімчук, О.Т. Шпак та ін.).

результативність вказаних технологій підтверджується реальними результатами в удосконаленні діалогічного типу взаємодії.

Ще Л.С. Виготський наголошував на тому, що діалогічна взаємодія передбачає існування протилежних думок. У ході протиставлення відбувається розуміння інших людей та засвоєння соціального досвіду [2, с. 68]. Саме діалогічний підхід надає студентові право мати власну точку зору, власну позицію, до якої викладач має ставитися толерантно.

Г.О. Балл вказує, що за умови діалогічного підходу між учасниками освітнього простору виникає діалогічна взаємодія, а не маніпулятивні та відсутні стосунки. Успішність такої взаємодії залежить від реалізації наступних принципів: поваги до партнера, прийняття партнера таким, яким він є, поваги до себе, толерантності [1, с. 5].

В.А. Кан-Калик окреслює коло вимог, що сприяють діалогічній взаємодії, серед яких провідна роль надається попередній установці. Мова йде про неприпустимість негативної установки щодо майбутнього спілкування; необхідність врахування характеру існуючої педагогічної ситуації у комплексі особистісних та емоційних компонентів; обов'язковість з'ясування змісту установки на спілкування щодо вибору правильної стратегії спілкування з групою [4, с. 76].

У основі другого підходу до розуміння ролі діалогічного підходу в освітній діяльності підготовки майбутніх практичних психологів лежить своєрідність професійної діяльності.

Провідні питання професійної підготовки практичних психологів висвітлюють О.Ф. Бондаренко, Ж.І. Вірна, Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко, Г. Терлецька, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко. Науковців цікавлять проблеми, пов'язані з розробкою освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога, формуванням його професійної компетентності, використанням різних підходів у ході професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

Мета статті полягає у визначенні ролі діалогічного підходу в процесі

професійної підготовки майбутніх практичних психологів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Беручи за основу своєрідність професії практичного психолога, діалогічний підхід у контексті професійної підготовки означеного типу фахівців слід розглядати як методологічний принцип.

Проблемою використання діалогічно-орієнтованого підходу в системі підготовки практичних психологів займалися І.В. Михайлюк, Н.І. Пов'як, Н.В. Чепелева. Вплив активних та інтерактивних методів навчання у вищій школі під час підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності вивчають також С.В. Васьковська, П.П. Горностай та Т.С. Яценко.

Зростання уваги дослідників до діалогічного підходу в умови професійної підготовки майбутніх практичних психологів пояснюється тим, що визначальною умовою успішного здійснення їх професійної діяльності є діалогічна взаємодія. Саме вона лежить в основі успішного проведення психологічного консультування та соціально психологічних тренінгів.

Діалогічний підхід розуміється дослідниками як безпосередня форма організації навчального процесу, яка передбачає різнорівневу взаємодію суб'єктів, створення єдності смислів та цілей, засвоєння знань і умінь (І.В. Михайлюк). Діалогічні стосунки при цьому виконують не тільки дидактичні функції, але й набувають розвивального ефекту.

Вбудований у структуру навчального процесу діалогічний підхід виступає технологією навчання, результатом якої є формування діалогічності як інтегральної характеристики практичного психолога. На думку Н.Ф. Шевченко, реалізація діалогічного підходу під час навчально-виховного процесу у вищій школі сприяє розвитку творчого потенціалу та інтеріоризації зовнішніх потреб професійної діяльності, свідомий розвиток та вдосконалення професійно важливих знань, умінь, якостей, психологічних особливостей мовленнєвої діяльності [9].

Використання діалогічного підходу в контексті підготовки майбутніх

психологів до професійної діяльності сприяє: виникненню у студентів інтересу до навчання; ефективному засвоєнню навчального матеріалу; розвитку самостійності під час вирішення навчальних задач; встановлення дружніх стосунків у студентській групі; формування професійно важливих умінь та навичок; вихід на рівень свідомої компетентності.

Процес професійної підготовки триває протягом усього навчання майбутніх практичних психологів у вищому навчальному закладі. Аналогічний підхід має успішно реалізовуватися в різноманітних організаційних формах навчання. Перш за все мова йде про традиційні форми навчання, під час яких викладач здійснює декларуючу, оцінювальну, стимулюючу та розвивальну функції. Активна ж позиція студентів передбачає приймання та усвідомлення навчального матеріалу, перетворення усвідомлених знань у складові світогляду та втілення їх на практиці.

Як показав досвід підготовки майбутніх практичних психологів, під час навчання у вищому навчальному закладі, студентів слід залучати до учбової діяльності, використовуючи при цьому не лише традиційні методи (лекції, семінари), але й активні методи групової психокорекції, серед яких особливе місце належить соціально-психологічним тренінгам. Провідна роль у розробці теорії і основних форм практичної реалізації соціально-психологічного тренінгу належить американському психологові К. Роджерсу, який спирався на ідеї німецького психолога К. Левіна. В основі ідей К. Роджерса лежить концепція особистості, що самоактуалізується, та думка про те, що самовдосконалення особистості забезпечується за рахунок поліпшення міжособистісних, групових стосунків, створення особливої групової атмосфери, в якій кожний учасник відчуває себе прийнятим, визнаним та правильно оціненим навколишніми.

Під соціально-психологічним тренінгом Ю.М. Смельянов розуміє групу методів розвитку здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності. Ф. Лауді визначає його як частину запланованої активності, організації, спрямованої на зростання професійних знань та

умінь, чи на модифікацію атитюдів та соціальної підготовки персоналу способами, які поєднуються з цілями організації та вимогами діяльності [3].

Загальна мета соціально-психологічного тренінгу конкретизується в наступних завданнях: оволодіння психологічними знаннями; формування комунікативних умінь та навичок; корекція, формування і розвиток установок, необхідних для успішного спілкування; розвиток здатності адекватного пізнання себе та навколишніх; розвиток та корекція системи стосунків та ін.

Функціями соціально психологічного тренінгу О.М. Корнев вважає перетворювальну, корегувальну, профілактичну та адаптивну [5].

Серед соціально-психологічних тренінгів найбільш відомими є поведінковий тренінг, тренінг чутливості, рольовий тренінг, відеотренінг і ін. Тренінги, що спрямовані на професійне становлення практичних психологів, співвідносяться з основними підходами психотерапії та детерміновані вимогами до практичного психолога. К. Рудестам виділяє наступні категорії тренінгових груп: групи організаційного розвитку або рішення проблем; групи навчання керівників та розвитку міжособистісних навичок; групи особистісного розвитку; терапевтичні групи [7].

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що єднає соціально психологічні тренінги їх особистісно-орієнтована та діалогічна спрямованість. Це виявляється в тому, що учасники соціально психологічного тренінгу наділяються однаковою активністю та відповідальністю. Основною цінністю та суттєвим ресурсом соціально психологічного тренінгу виступає особистість кожного члена тренінгової групи та їх досвід.

Діалогічність соціально психологічних тренінгів виявляється в рахунок рівноправної діалогічної взаємодії між членами тренінгової групи з тренером-фасилітатором. Рівність позицій передбачає існування взаємного впливу та визнання активної ролі кожного учасника, що в результаті приводить до взаємного розуміння та взаємного впливу.

П.В. Лушин із цього приводу вказував, що психолог – це не стільки

той, хто
метою к
Ді
самого т
тренінгу
групи,
саморозк
процесу
реалізува
відкритого
До
довіри, від
стимулюва
саморозкри
Головними
спільності,
спільний ан
Потен
відбувається
«тут і зараз».
Т учасника.
Наступ
проведення
«авоцентричн
те полюс «
включатися п
взаємного зр
Максимальна
створення спі
часників трен

... хто допомагає, а той, хто утворює проблемну групу разом із клієнтом з метою конструювання нової реальності [6].

Діалогічність соціально-психологічного тренінгу закладена і в меті тренінгу та завданнях тренера-фасилітатора. Основними завданнями тренінгу є: встановлення контакту та довіри між учасниками тренінгової групи, позитивне безумовне прийняття кожного, комунікація та відкриття, конструювання нових власних моделей поведінки, рефлексія досвіду та формування новоутворень. Створений клімат довіри дозволяє створювати велику в порівнянні з повсякденним спілкуванням інтенсивність такого зворотнього зв'язку.

До основних завдань фасилітатора належать: створення атмосфери довіри, відкритості та безпеки, яка забезпечує активне включення кожного, стимулювання до активності, забезпечення комунікації та сприяння відкриттю, координація та допомога в конструюванні нових моделей. Основними ознаками успішності тренінгу є: встановлення стосунків духовної близькості, взаємної довіри, відвертості та спільна діяльність, що передбачає спільний аналіз, бачення та обговорення певної моделі чи ситуації.

Потенційний розвивальний ефект соціально психологічного тренінгу відбувається лише в реальних діях його учасників, тобто в процесі взаємодії «тут і зараз». Така взаємодія відкриває декілька сфер реальності для кожного з учасників.

Наступним ознакою діалогічного підходу, що виявляється під час проведення соціально психологічного тренінгу є визнання «двоцентричності» в системі міжособистісних стосунків учасників тренінгу, де полюс «Я» включає прагнення кожного досягнути власної мети, піклуватися про себе та інші «Я»-центричні потреби; а полюс «Інші» – прагнення зрозуміти став іншого, допомогти та піклуватися про нього. Максимальна перевага на користь лише однієї домінуючої позиції ускладнює утворення спільного психологічного простору та психологічної єдності учасників тренінгу. Як результат спостерігається ускладнення процесів

розкриття, розвитку учасників та вплив один на одного. Тільки гармонія – рівновага між полюсами «Я» та «Інші» – сприяє створенню рівноправних суб'єкт - суб'єктних стосунків, рівнозначних позицій, що передбачають взаємопроникнення та прийняття один одного, ставлення до іншої людини як до цінності. Такий «баланс» стосунків лежить в основі утворення емоційної «події» та психологічної єдності рівноправних учасників соціально-психологічного тренінгу. Крім того, такий «баланс» лежить в основі людяності та гуманності, адже якщо до інших особистістей ставиться як до себе, а до їх почуттів та переживань як до власних, тоді вона не може вчинити асоціально, нехтуючи інтересами навколишніх.

«Двоцентричність» стосунків під час проведення соціально-психологічного тренінгу дозволяє кожному його учаснику, прийнявши позицію іншого, залишатися самим собою і дотримуватися власних переконань.

Психотерапевтичне навантаження тренінгу полягає перш за все в здійсненні впливу на усвідомлення кожним учасником своєї участі в процесі самовдосконалення. Мета досягається через:

- усвідомлення та тимчасове прийняття особистістю власних настанов;
- пробудження в особистості віри у власні сили та можливості, в основі цього – прагнення до розвитку, вдосконалення, зміни власності;
- пробудження самосвідомості, управління емоціями, самозадоволення.

На думку В.В. Століна: «Терапевтичний ефект буде виявлятися в той мірі, в якій психотерапевтичний процес закріплює або добудовує самосвідомості й тим самим активізує та оптимізує її роботу» [8, с. 199].

Психокорекційне навантаження соціально-психологічного тренінгу передбачає застосування корекційних та розвивальних заходів, які найчастіше реалізуються через:

- активізацію ідентифікації, емпатії, рефлексії, їх синхронізацію та інтеграція в єдину систему;
- корекцію поведінкових стратегій.

9. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спец. 19.00.07. / Н.Ф. Шевченко. – К., 2005. – 331 с.

Реферат

УДК 378.147.33:529.7.08

Калашникова Л.В. Діалогічний підхід у контексті підготовки майбутніх практичних психологів до професійної діяльності / Л.В.Калашникова // Психологія діалогу і світ людини: збірник наукових праць / За ред. Г.В.Дьяконова, Г.О.Горської. – Том 6. – Кіровоград: ФО-П Александр М.В., 2016. – С. 180 - 190. – Бібліогр.: 3 назви укр., 6 назв рос.

У статті обґрунтовується необхідність запровадження діалогічного підходу до професійної підготовки майбутніх практичних психологів з огляду на те, що професійна діяльність реалізується через організацію діалогічної взаємодії. Розкриваються підходи у застосуванні ідеї діалогу в навчальному процесі вищої школи. Підхід полягає у розумінні сутності суб'єкт-суб'єктної моделі навчання, що здійснюється через педагогіку співробітництва, особистісно-орієнтовану систему педагогічної взаємодії. Він реалізується через дослідження та створення умов, які сприяють ефективності навчально-виховного процесу. В основі другого підходу – сворідність професійної діяльності і вимоги до особистісних характеристик практичних психологів; в контексті цього підходу визначаються сфери формування професійної компетентності, фахових умінь і навичок суспільних психологів.

«Вбудований» у структуру навчального процесу діалогічний підхід виступає технологією навчання, результатом якої є формування діалогічності як інтегрованої характеристики практичного психолога. Аналізується діалогічний підхід як безпосередня форма організації навчального процесу, яка передбачає реалізацію взаємодію суб'єктів, створення єдності смислів та цілей. Автор розглядає соціально-психологічний тренінг як найбільш релевантну форму організації навчального процесу на діалогічних засадах. Розкриваються механізми реалізації діалогічного підходу у соціально-психологічному тренінгу; формулюються завдання до викладача, який виступає у ролі тренера-фасилітатора. У результаті роботи студентів у складі тренінгових груп вони не лише засвоюють психологічні знання, але й набувають суттєвих змін у структурі особистості, оволодіння навичками, необхідними для успішного спілкування.